

29.02.24р. 14гр. укр. мова

Доброго дня! Тема уроку. Оцінна лексика.
Стилістична роль неологізмів і застарілої лексики

Увага! Виконані завдання надсилати за електронною адресою:
moshev2020@icloud.com

ХІД УРОКУ

План заняття

1. Оцінна лексика.
2. Стилістична роль неологізмів і застарілої лексики.

<https://www.youtube.com/watch?v=qN0UqGj178U>

1. Повторення

► *На які дві групи ділиться активна лексика? А пасивна?*

До активної лексики належать слова, що на даному етапі розвитку мови позначають актуальні поняття і не мають відтінку застарілості або новизни. Активна лексика поділяється на дві групи:

- 1) загальноживані слова (хліб, осінь, школа);
- 2) терміни й професіоналізми (морфологія, агротехніка, приладобудування).

До пасивної лексики належать рідковживані слова, які або застарілі (архаїзми, історизми), або ще не закріпилися в мові (неологізми).

► *Користуючись підручником, наведіть приклади за такою схемою:*

Активна лексика: 1) загальноживані слова...; 2) терміни і професіоналізми: ...;

Пасивна лексика: 1) архаїзми: ...; 2) історизми...; 3) неологізми:

2. Перегляд відео <https://www.youtube.com/watch?v=uItAc2QBZOU&t=13s>

3. Робота в зошитах

► *Запишіть речення. З якою метою використовують пасивну лексику? У яких стилях мовлення?*

1) *Архаїзми* — застарілі назви предметів та явищ, витіснені новими, сучасними назвами, вживаються в художніх текстах найчастіше для надання урочистості,

піднесеності або, навпаки, іронічного звучання (пііт — поет, рать — військо, зело — дуже, чадо — дитя, живіт — життя).

2) **Історизми** — слова, що означають предмети, які нині вийшли з ужитку, поняття, які стали неактуальними (князь, холоп, осавул, кріпак, лицар), але можливий процес їх повернення до активного словникового складу (гривня, козак, губернатор, староста (класу, гуртка), старі назви міст, вулиць замість нових).

3) **Неологізми** — нові слова, які ще не встигли стати звичними для мовців (брокер, холдинг), бувають загальнономвні й авторські (цілинник, атомохід, вечорові, вітровіння)

4. Словникова робота.

► До наведених архаїзмів підберіть синоніми зі складу загальноновживаних слів. Використайте довідку. Запишіть.

Студій, зелейник, глагол, благоденствіє, злато, зримий, рече.

Слова для довідок: лікар, слово, достаток, видимий, золото, студент, каже.

► **Завдання:**

Теоретичний матеріал та практичні завдання опрацювати за підручником.

У кожній мові є лексика **активна й пасивна**.

Активною лексикою послуговуються в усіх сферах життя суспільства в щоденному спілкуванні.

До **пасивної лексики** належать слова, маловживані в спілкуванні.

До пасивної лексики відносять **неологізми**.

Неологізми (від гр. *neos* — новий і *logos* — слово, поняття) — слова (словосполучення), які з'являються в мові на певному етапі її розвитку для називання принципово нових понять і предметів, що виникли з розвитком суспільства, науки, культури. Новизна таких слів усвідомлюється мовцями.

Загальнономвні неологізми здебільшого є стилістично нейтральними, їх використовують в усіх функціональних стилях української літературної мови, а саме:

- науковому: громадянотворення, гіперлуп, мікрочіп, воркшоп, кібератака;
- офіційно-діловому: безвіз, біометричний паспорт, онлайн-петиція;
- публіцистичному: політбомонд, спікерство, кнопкодави, працетерапія;
- розмовному: селфіман, нетофоб, смомбі, плеймейкер, єврономери (про автомобілі).

Індивідуальні (авторські) неологізми поширені в основному в художньому стилі, особливо в поезії, рідше — у **наближених до художнього мовлення жанрах публіцистики** як засіб

- небуденного, опоетизованого зображення картин природи: Стала в лазурі туча, туча **чорнокипуча** (В. Барка). Куди не підеш Україною — сонце **кларнетить** навкруг (І. Драч);
- відтворення почуттів людини: Кращі часи самі собою не настають — їх слід викликати і накликати, причому не тільки інакомисленням, але й інакомовленням. Іноді — **інакокричанням** (Ю. Андрухович)

Вправа 1. Прочитайте. Визначте в реченнях слова, які донедавна вважалися загальномовними неологізмами. Витлумачте лексичні значення цих слів.

1. Для онлайн-участі громадян в онлайн-голосуванні під час виборів до парламенту існує промовиста назва: вебкратія (З газети). 2. На зміну термінам відкрита спільнота та публічна сторінка прийшов термін інтернет-паблік — так називають онлайн-спільноту, створену з метою просування ідеї, бренду, певних ресурсів і под. (З Інтернету). 3. Номофобія (страх не мати при собі телефон) та FOMO (fearofmissingout — синдром втраченої можливості) впливають на рівень гормонів стресу, адреналіну та кортизолу (Із сайту «Українська правда»). 4. Скрайбінг — новітня техніка презентації, у якій усе сказане промовцем синхронно ілюструється зображеннями на екрані або дошці (З інструкції).

- Чому більшість загальномовних неологізмів є запозиченими словами? За якої умови слово перестають вважати неологізмом?
- Чи існують словники неологізмів? Чому? Розкрийте суть афоризму Григорія Сковороди: «Нова людина має і нову мову».
- Проілюструйте думку філософа неологізмами, які ви вживаєте в мовленні сьогодні.

Вправа 2. Перепишіть, розставляючи розділові знаки. Визначте авторські неологізми, з'ясуйте стилістичну роль кожного.

1. Глянь веселка проста і велична сонцбарвно із хмар вироста (П. Перебийніс). 2. Степового неба зорегляд оповив і час мені і простір (В. Бровченко). 3. Хочеться спостерігати рухи слів щоб за ними тяглась моя думка а музика само собою не плелась (М. Семенко). 4. Ми компромісимо. О як ми компромісимо! Що забуваємо де ми і де не ми. Що і самі вже стали компромісами і лишумовно звемося людьми

(Г. Чубай). 5. Говорили про все потроху хто б на трибуну не вліз прояснивши сутність епохи непогамовний балакунізм (П. Осадчук).

- Позначте в словах орфограми. Як ви розумієте вираз: «Так багато науглених — так мало начитаних» (З інтерв'ю)?
- Чи можна слово науглені вважати неологізмом?

Вправа 3. Прочитайте прислів'я, визначте вжиті в них застарілі слова, витлумачте лексичне значення кожного. За потреби скористайтеся тлумачним словничком.

1. Як череді без личмана, так козакам без гетьмана. 2. До булави треба голови. 3. Де отаман швець — там Січі кінець. 4. Не буде козак очкуром для чужих штанів. 5. Козак не пере язиком, як праником.

- Яких емоційно-оцінних відтінків значень набули в наш час застарілі слова козацької доби? Чи можна сказати, що історична пам'ять українського народу оповила їх у серпанок романтики, героїки, душевної теплоти? Чому так сталося?
- Роздивіться картину-ілюзію Олега Шупляка «Соколиний рід». Як ви зрозуміли авторський задум?
- Як композиція роботи перегукується з її назвою?

Застарілі слова належать до пасивної лексики.

<https://www.youtube.com/watch?v=uItAc2QBZOU&t=13s>

Залежно від причин, через які слова вийшли з активного вжитку, застарілі слова поділяють на: *історизми* та *архаїзми*.

Історизми: слова, що вийшли із загального вжитку через те, що зникли названі ними поняття; такі слова не мають синонімів: *боярин, смерд, хлоп, шеляг, бунчужний, джура, кирея, рало, цін, кріпак, вїт, земство, непман, колгосп*.

Архаїзми: витіснені нині загальноновживаними синонімами слова — назви понять, що існують і сьогодні: *ректи (говорити), перст (палець), пря (боротьба), драгоман (перекладач), рамено (плече), а лярмувати (панікувати)*

У текстах **наукового стилю** застарілі слова не мають стилістичного навантаження, допомагаючи змалювати картини минулих епох, реалії старовини, зниклі явища чи поняття.

У діловому стилі застарілі слова (вищепойменованій, учинене діяння, поставити за обов'язок, підписаний нижче, спричинитися до чогось) розглядають як спеціальні, жодного стилістичного навантаження вони не несуть.

В особливо важливих **офіційних документах** застарілі слова використовують з метою надання відтінку що найвищої урочистості: *глава уряду, благодотворний, воєдино, грядущий*.

У художньому стилі застарілі слова служать для відтворення мовного колориту давніх часів, а також для надання мові звучання:

- піднесено-урочистого: *Взискуй* прожить *несуєтно* і дзвінко (Л. Костенко);
- жартівливого або іронічно-саркастичного: Колись будем по-своєму *глаголать*... (Т. Шевченко).

Трапляється, що застарілі слова повертаються до активного словникового складу: *віче, бакалавр, довкілля, світлина, часопис, гривня*.

Вправа 4. *Перепишіть, розставляючи розділові знаки. Визначте застарілі слова, витлумачте лексичне значення кожного.*

До Покровської січової церкви і на майдан оточений тридцятьма вісьмома куренями пушкар нею та військовою канцелярією вилилося барвисте козацтво в червоних кунтушах різнокольорових шовкових жупанах озброєне шаблями пістолями ятаганми. Старшини курінні отамани і полковники паланок обозний булавничий стояли перед вівтарем церкви прості козаки вишикувалися в довгі ряди. Кошовий вийшов у святковому кунтуші з булавою за поясом у супроводі осавула з корогвою. Голос його звучав твердо Маємо порадитися як нам бути (За Р. Іваничуком).

- З якою метою застарілі слова вживають у художніх творах історичного змісту? У наукових текстах? Що вам відомо про козацьке коло (козацьку раду) з уроків історії?
- Розкажіть про це, уживаючи застарілі слова (на вибір) литаври, довбуш, Січ, січовик, кіш, сотник, хорунжий.
- Яке явище життя сучасного українського суспільства є близьким до козацького кола? У чому подібність?

Вправа 5. Прочитайте. Визначте застарілі слова, укажіть серед них архаїзми та історизми. Витлумачте лексичне значення та стилістичну роль застарілих слів.

1. Клейноди прадідів узяв мій дух у спадок (Ю. Словацький). 2. Не вернуться запорожці, не встануть гетьмани, не покрийють Україну червоні жупани! (Т. Шевченко) 3. Козацький бунчук переважить бурмистерську патерицю! (П. Куліш) 4. Чує серце — буде пря, наше діло праве! (О. Кононенко) 5. Нас не взяли ні паля, ні таран, одвазі нашій навіть чорт — не пан, та нині ворог особливий, друже. Цей не по землю — цей прийшов по душі, щоб взяти їх на золотий аркан (Б. Олійник). 6. Возславимо ж своє благословенне братство за щастя відчувати ослаблення оков (Т. Петриненко). 7. Я, бабусю, бідний хлопець, служка панський, галайда, з володінь царя Гороха вигнала мене біда (Д. Павличко).

- Ознаки якого стилю притаманні реченням? З якою метою вжито в реченнях застарілі слова? Яким реченням вони надають звучання піднесено-урочистого? Яким — жартівливого або іронічного?

Вправа 6. Попрацюйте в парах. Складіть і запишіть жартівливий опис зовнішності котрого одногрупника (одногрупниці), доповнивши текст характеристикою його (її) мовлення. Уживайте подані архаїзми (на вибір).

Лик (обличчя), чоло (лоб), ланіти (щоки), уста (губи), отверзати (відкривати), куафюра (зачіска), вия (шия), рамена (плечі), стан (постать), зело (дуже), зріти (бачити), парсуна (обличчя, портрет), ректи (говорити), словеса (слова), урозуміти (зрозуміти), глас (голос), зерцало (дзеркало), вельми (дуже), всує (даремно).

- Прочитайте портрет- «парсуну», не називаючи імені портретованого (портретованої). Чи впізнають його (її) слухачі? До якої історичної доби ви відносите створений вами словесний портрет? Відповідь обґрунтуйте.

Вправа 7. Застарілі слова й неологізми запишіть у дві колонки. Витлумачте лексичні значення кожного слова, за потреби скориставшись тлумачним словником. Які з поданих неологізмів є жаргонізмами? Підготуйте розгорнуту усну відповідь на подане після слів запитання.

Епістола, сейшен, спудей, хакер, стряпчий, біткоїн, буккросинг, перебендя, промютер, геймер, толмач, гайдук, хлоп, книгозбірня, тіньовик, саунд-трек, боярин, парсуна, тролити, розпіарити.

- *Як ви ставитеся до поповнення словникового складу мови жаргонізмами?*

Навести три уривки (художнього, розмовного й публіцистичного стилю). Підкреслити в них емоційно-експресивну лексику.

Домашнє завдання

1. Засвоїти зміст §49, 50 (с.167, 170).
2. Виконати завдання вправ: 582, 584.
3. Виконати тестові завдання. Стилiстична роль неологiзмiв i застарiлої лексики.
<https://naurok.com.ua/test/stilistichna-rol-neologizmiv-i-zastarilo-leksiki-175257.htm>
1